

Sygn. akt IV CSKP 216/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 lutego 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)
SSN Paweł Grzegorczyk (sprawozdawca)
SSN Marian Kocon

w sprawie z powództwa T. U.
przeciwko małoletniej N. U.
przy udziale Prokuratora Prokuratury Okręgowej w R.
o rozwiązanie przysposobienia,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 18 lutego 2021 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Okręgowego w R.
z dnia 21 stycznia 2020 r., sygn. akt IV Ca (...),

uchyla zaskarżony wyrok i poprzedzający go wyrok Sądu Rejonowego w R. z dnia 17 czerwca 2019 r., sygn. akt III RC (...), w części oddalającej powództwo T. U., znosi postępowanie apelacyjne i przekazuje w tym zakresie sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w R., pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 17 czerwca 2019 r. Sąd Rejonowy w R. oddalił powództwo A. S. i T. U. przeciwko N. U. o rozwiązanie przysposobienia. Apelację od tego wyroku złożyli powodowie A. S. i T. U. Postanowieniem z dnia 11 września 2019 r. Sąd Rejonowy w R. odrzucił apelację w części wniesionej przez powódkę. Postanowienie to nie zostało zaskarżone. Po rozpoznaniu apelacji powoda, Sąd Okręgowy w R., wyrokiem z dnia 21 stycznia 2020 r. oddalił apelację.

Sąd Okręgowy uznał, że ocena zgromadzonego materiału dowodowego, a w konsekwencji ustalenia faktyczne dokonane w postępowaniu przed Sądem Rejonowym były prawidłowe. W związku z tym ustalenia te przyjął za własne i uczynił podstawą rozstrzygnięcia.

Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu Rejonowego, że w ustalonych okolicznościach sprawy doszło do całkowitego ustania jakichkolwiek więzi rodzinnych między powodami, jako przysposabiającymi rodzicami, a pozwaną. Brak ten jest trwały i zupełny. Powstały zatem ważne powody, które w świetle art. 125 § 1 k.r.o. uzasadniają rozwiązanie przysposobienia. Niemniej jednak, zdaniem Sądu Okręgowego, wartością nadrzędną jest ochrona dobra małoletniej N. U. i jej brata P. Historię życia N. Sąd ocenił jako dramatyczną. Od najmłodszych lat władza rodzicielska nad nią nie była wykonywana w sposób prawidłowy i była poddana nadzorowi kuratora. Gdy miała sześć lat utraciła ojca w wyniku śmierci samobójczej. Następnie trafiła z bratem do domu dziecka, a jej matka została pozbawiona władzy rodzicielskiej i nie wykazywała żadnego zainteresowania dziećmi. W sierpniu 2013 r. jako ośmioletnie dziecko znalazła się pod pieczęą powodów i w maju 2014 r. została przez nich przysposobiona. Pod opieką powodów przebywała ponad trzy lata, do czasu gdy w grudniu 2016 r. trafiła do szpitala.

Sąd Okręgowy wskazał, że wbrew zarzutom apelacji Sąd Rejonowy nie negował, iż małoletnia sprawiała problemy wychowawcze. Za znamienne uznał jednak, że powodowie obarczyli odpowiedzialnością za powstałą sytuację i brak

więzi oraz problemy wychowawcze ośmioletnią wówczas dziewczynkę. Powodowie upatrywali przyczyny jej zachowań w problemach zdrowotnych, pozwana wymagała natomiast wsparcia psychologicznego. Powodowie powinni poszukać wsparcia, które ukierunkowałoby ich na właściwy sposób radzenia sobie z dzieckiem po traumatycznych przeżyciach, tymczasem z pomocy takiej nie chcieli skorzystać, nie mając sobie w kwestiach wychowawczych nic do zarzucenia.

Sąd Okręgowy zgodził się, że brak więzi jest ważnym powodem pozwalającym na rozwiązanie przysposobienia, jednakże ważne powody muszą ustąpić przed oceną, czy rozwiązanie przysposobienia nie narusza dobra dziecka. W świetle ustalonych w sprawie okoliczności, w przekonaniu Sądu, nie było wątpliwości, że rozwiązanie przysposobienia nie byłoby zgodne z szeroko rozumianym dobrem małoletniej. Pozwana przebywała u powodów przez trzy lata, do czasu umieszczenia w szpitalu. Od tego momentu powodowie przestali się nią interesować, nie dali szansy, żeby małoletnia udowodniła im, iż zmieniła sposób postępowania. Małoletnia jest dzieckiem już raz porzuconym przez biologiczną matkę. Obecnie obydwójce rodziców biologicznych nie żyje. Małoletnia co prawda nawiązała kontakt z rodziną biologiczną, nie oznacza to jednak, że zwalnia to powodów z obowiązków rodzicielskich. Pozwana jest w trudnym okresie dojrzewania, a przy uwzględnieniu jej dotychczasowych traumatycznych przeżyć trudno oczekiwać, że będzie zachowywała się wzorowo. To, że N. U. sprawia problemy wychowawcze, nie wpisuje się w światopogląd powodów i w prezentowany przez nich obraz życia rodzinnego, nie może spowodować, iż utraci ona kolejną rodzinę, którą stanowi także jej brat.

Wyrok Sądu Okręgowego zaskarżyli w całości skargą kasacyjną powodowie zarzucając naruszenie art. 233 § 1 w związku z art. 382, art. 391 § 1 i art. 385 k.p.c.; art. 125 § 1 k.r.o. oraz art. 13 ust. 2 Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci, sporządzonej w Strasburgu dnia 24 kwietnia 1967 r. (Dz. U. z 1999 r., nr 99, poz. 1157). Na tej podstawie skarżący wniesli o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi, który wydał zaskarżone orzeczenie, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie co do istoty sprawy zgodnie z żądaniem apelacji.

Postanowieniem z dnia 7 października 2020 r. Sąd Najwyższy odrzucił skargę kasacyjną A. S., wskazując na to, że powódka nie była stroną postępowania apelacyjnego wobec odrzucenia złożonej przez nią apelacji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw kasacyjnych; z urzędu bierze jednak pod uwagę nieważność postępowania.

Sprawy o rozwiązanie przysposobienia są rozpoznawane w procesie i objęte postępowaniem odrębnym w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453 k.p.c. *in fine*). Proces o rozwiązanie przysposobienia na żądanie przysposabiającego toczy się między przysposabiającym, jako powodem, a przysposobionym, jako pozwanym. Przysposobiony, który nie ma zdolności procesowej, może podejmować czynności tylko przez przedstawiciela ustawowego (art. 66 k.p.c.). Zgodnie z art. 98 § 1 k.r.o. przedstawicielem ustawowym dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską są rodzice, przy czym przepis ten ma zastosowanie także w relacji między przysposabiającym a przysposobionym po orzeczeniu przysposobienia (art. 121 § 1 k.r.o.). Ze względu na konflikt interesów reprezentacja ta jest jednak wyłączona w sytuacjach określonych w art. 98 § 2 k.r.o. Ograniczenia określone w tym przepisie mają odpowiednie zastosowanie w postępowaniu sądowym (art. 98 § 3 k.r.o.) i odnoszą się m.in. do procesu o rozwiązanie przysposobienia. W konsekwencji, w typowych przypadkach, w procesie o rozwiązanie przysposobienia przysposobiony, jeżeli nie ma zdolności procesowej, jest reprezentowany przez kuratora ustanowionego przez sąd opiekuńczy (art. 99 k.r.o.) (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 1970 r., II CR 530/69, niepubl. i z dnia 17 września 1982 r., II CR 340/82, OSNCP 1983, nr 7, poz. 89).

Reguła ta nie ma jednak zastosowania wtedy, gdy przysposabiającym nie przysługuje władza rodzicielska względem przysposobionego. W takim przypadku, zgodnie z art. 94 § 3 k.r.o., dla dziecka ustanawia się opiekę, a jego reprezentacja w postępowaniu sądowym należy do opiekuna (art. 98 § 1 w związku z art. 146 i art. 155 § 2 k.r.o.) (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada

1975 r., III CZP 76/75, OSNCP 1976, nr 10, poz. 207). Dotyczy to również reprezentacji dziecka przysposobionego w postępowaniu o rozwiązanie przysposobienia (por. odpowiednio - wydane w kontekście postępowania o przysposobienie - postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1976 r., IV CR 97/76, OSNCP 1976, nr 12, poz. 265). Ustanowienie dla dziecka kuratora może okazać się w tym przypadku niezbędne dopiero wtedy, gdy opiekun nie może reprezentować podopiecznego ze względu na ograniczenia przewidziane w art. 159 § 1 k.r.o., które - podobnie jak w przypadku ograniczeń reprezentacji przez rodziców - mają odpowiednie zastosowanie w postępowaniu sądowym (art. 159 § 2 k.r.o.). Ustanowienie kuratora następuje wtedy na podstawie art. 99 § 1 w związku z art. 155 § 2 k.r.o.

W postępowaniu przed Sądem Rejonowym pozwana była reprezentowana przez kuratora A. G., który w imieniu pozwanej domagał się oddalenia powództwa. W materiale sprawy brak było postanowienia o ustanowieniu kuratora, niemniej jednak Sąd Najwyższy przyjął, że do ustanowienia kuratora doszło na podstawie art. 99 § 1 k.r.o. w związku z niemożnością reprezentowania pozwanej przez przysposabiających rodziców. A. G. doręczono apelację i skierowano do niego zawiadomienie o terminie rozprawy apelacyjnej, w której nie wziął udziału.

Równolegle, postanowieniem z dnia 4 lipca 2018 r. Sąd Rejonowy w R. pozbawił A. S. T. U. władzy rodzicielskiej nad pozwaną, umieszczając ją w instytucjonalnej pieczy zastępczej, zaś postanowieniem z dnia 17 stycznia 2019 r. Sąd Okręgowy oddalił apelację od tego postanowienia. Następnie, postanowieniem z dnia 12 czerwca 2019 r., w postępowaniu wszczętym z urzędu ustanowiono dla pozwanej opiekę prawną i powierzono obowiązki opiekuna L. O. Postanowienie to stało się prawomocne w dniu 4 lipca 2019 r.

Postanowienie sądu opiekuńczego o ustanowieniu opiekuna jest skuteczne z chwilą wydania (art. 578 k.p.c.). Od daty objęcia opieką prawną przedstawicielem ustawowym pozwanej był zatem opiekun, który był umocowany do dokonywania za małoletnią czynności procesowych (art. 66 k.p.c.). Z materiału sprawy nie wynikało, by opiekun prawny pozwanej został zawiadomiony o toczącym się postępowaniu; opiekunowi temu nie doręczono wyroku Sądu Rejonowego z dnia

17 czerwca 2019 r., apelacji i zawiadomienia o terminie rozprawy apelacyjnej. Pierwsze doręczenie opiekunowi nastąpiło dopiero po wydaniu wyroku Sądu Okręgowego i dotyczyło odpisu skargi kasacyjnej (k. 485).

W konsekwencji należało przyjąć, że postępowanie apelacyjne toczyło się w całości bez udziału właściwego przedstawiciela ustawowego pozwanej, czego nie sanowało działanie kuratora ustanowionego na podstawie art. 99 § 1 k.r.o. Kuratora na podstawie tego przepisu, jak wynika wprost z jego brzmienia, ustanawia się dla dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, którego nie może reprezentować żadne z rodziców. Jeżeli rodzice zostają następco pozbawieni władzy rodzicielskiej upada ich prawo do reprezentowania dziecka, a tym samym podstawa dalszego działania kuratora, powołanego w związku z konfliktem interesów między rodzicami a dzieckiem. Uprawnienie do reprezentowania dziecka przechodzi natomiast na ustanowionego opiekuna. Jeżeli sytuacja ta ma miejsce w toku postępowania sądowego, którego stroną jest dziecko reprezentowane przez kuratora ustanowionego na podstawie art. 99 § 1 k.r.o., z chwilą zaktualizowania się przesłanek do objęcia dziecka opieką w związku z pozbawieniem rodziców władzy rodzicielskiej, sąd powinien postąpić stosownie do art. 174 § 1 pkt 1 *in fine* k.p.c., a postępowanie powinno być kontynuowane po ustanowieniu opiekuna, z jego udziałem, jako reprezentanta dziecka (art. 180 § 1 pkt 3 k.p.c.). Jeżeli postępowanie o objęcie dziecka opieką nie zostało wszczęte, o ustanowienie opiekuna powinien zwrócić się sąd orzekający (art. 70 § 1 k.p.c.).

Jakkolwiek, zgodnie z art. 69 § 1 k.p.c., sąd orzekający władny jest na wniosek strony przeciwnej samodzielnie ustanowić kuratora dla osoby pozbawionej zdolności procesowej i niemającej przedstawiciela ustawowego, jednak ze względu na wagę postępowania o rozwiązanie przysposobienia z punktu widzenia sytuacji prawnej przysposobionego, postępowanie to powinno toczyć się z udziałem osoby powołanej do sprawowania pieczy nad dzieckiem zgodnie z przepisami prawa materialnego, w sposób umożliwiający pełną ochronę jego interesów. Ustanowienie kuratora przez sąd na podstawie art. 69 k.p.c. ma charakter wyjątkowy, a w związku z tym w odniesieniu do osób fizycznych, w szczególności zaś w sprawach dotyczących praw stanu, należy w pierwszej

kolejności dążyć do ustanowienia prawidłowego przedstawiciela ustawowego przez sąd opiekuńczy i przeprowadzenia postępowania z jego udziałem.

W przypadku osób pozbawionych zdolności procesowej, uczestnictwo w postępowaniu należycie umocowanego przedstawiciela ustawowego stanowi uzupełnienie braku zdolności procesowej i warunkuje prawidłowe prowadzenie postępowania. Niedziałanie opiekuna pozwanej w postępowaniu przed Sądem Okręgowym powinno być dostrzeżone przez ten Sąd z urzędu (art. 202 k.p.c.), a uchybienie w postaci pominięcia tego stanu rzeczy było równoznaczne z przeprowadzeniem postępowania apelacyjnego w braku zdolności procesowej strony i pozbawiło pozwaną możliwości wzięcia rzeczywistego udziału w postępowaniu apelacyjnym. W konsekwencji postępowanie przed Sądem Okręgowym toczyło się w warunkach nieważności (art. 379 pkt 2 w związku z art. 379 pkt 5 i art. 391 § 1 k.p.c.) (por. odpowiednio postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1976 r., IV CR 97/76).

Stwierdzenie przez Sąd Najwyższy nieważności postępowania przed sądem drugiej instancji pociąga za sobą konieczność uchylenia zaskarżonego orzeczenia, bez względu na ewentualny wpływ tej wadliwości na wynik postępowania apelacyjnego i niezależnie od merytorycznej oceny zasadności podstaw kasacyjnych. Konieczne okazało się w konsekwencji uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego i zniesienie postępowania przed Sądem Okręgowym jako dotkniętego nieważnością. Wyrok Sądu Okręgowego podlegał kasacji w całości, skutek tego rozstrzygnięcia dotyczy jednak tylko powoda T. U., ponieważ jedynie powód skutecznie zaskarżył wyrok Sądu Rejonowego i do relacji między nim a pozwaną odnosił się wyrok Sądu Okręgowego oddalający apelację.

Jakkolwiek, zgodnie z utrwalonym poglądem kompetencja Sądu Najwyższego do badania nieważności postępowania z urzędu jest ograniczona do postępowania przed sądem drugiej instancji (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2009 r., II CSK 80/09, niepubl., z dnia 7 czerwca 2013 r., II CSK 720/12, niepubl., z dnia 18 lutego 2016 r., V CSK 465/15, niepubl., z dnia 20 kwietnia 2018 r., V CSK 595/17, niepubl., i z dnia 28 marca 2019 r., I UK 114/18, niepubl.), Sąd Najwyższy dostrzegł, że analogiczna sytuacja

w odniesieniu do reprezentacji pozwanej wystąpiła częściowo także przed Sądem Rejonowym. Z tych względów, nie przesądzając uchybień w tym zakresie, Sąd Najwyższy uznał za zasadne uchylenie również postanowienia Sądu Rejonowego w części dotyczącej T. U. i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania w odniesieniu do powoda T. U. Sądowi Rejonowemu, jako sądowi pierwszej instancji.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 386 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.